

En lille brik

Den koniske tenvægts spredning

Af Peter Birkedahl Christensen

Fortidsmindeforvaltningen foretog i 1978 og 1979 udgravninger i vikingetidslandsbyen Søby på Samsø (1). Søby ligger mellem Nordby og Mårup på Nordsamsø, vest for det nu opfyldte Søby Kær. Der er på pladsen undersøgt 16 grubehuse og yderligere tre er påvist. Der er desuden fundet en del stolpehuller, som dog ikke synes at tilhøre større beboelseshuse.

Det er kun en meget lille del af pladsen, der er undersøgt, eftersom hele landsbyen har haft en udstrækning på mindst 230 x 70 meter.

Ved udgravningerne fandtes der adskillige tenvægte, og en af disse adskilte sig tydeligt fra de øvrige. Det er en lille, omtrent halvkugleformet vægt, som vejede 34 gram (fig. 1). Den er fremstillet af magret brændt ler og ikke af fint slemmet ler, som det er tilfældet med de almindelige koniske tenvægte (fig. 2).

Den eneste lignende, jeg har fundet i litteraturen, stammer fra Trelleborg (3). Den fandtes i en grube (4), der må tolkes som et grubehus fra den bebyggelse, som lå på stedet før borgens opførelse.

Disse to tenvægte efterligner mest de bikubeformede eller hvælvede sandstenstenvægte (fig. 3), som kendes fra slavisk, skånsk og sjællandsk område (5), men de synes dog også at være stærkt påvirket af den koniske tenvægt, som vi kender den fra det jysk-fynske område (6).

Vores tenvægt er fundet i en landsby, hvor den koni-

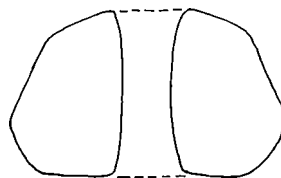

Fig. 1. Tenvægt nr. 1589 fra Søby. Mål 1:1.

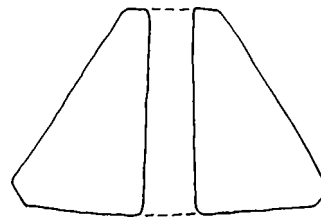

Fig. 2. Tenvægt AMY fra Århus Søndervold. Efter H. H. Andersen m. fl. 1971 s. 226, omtegnet 1:1.

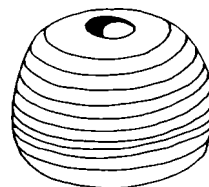

Fig. 3. Tenvægt fra Forlev, grav 25. Efter J. Brøndsted 1936, fig. 104, s. 194, omtegnet 1:1.

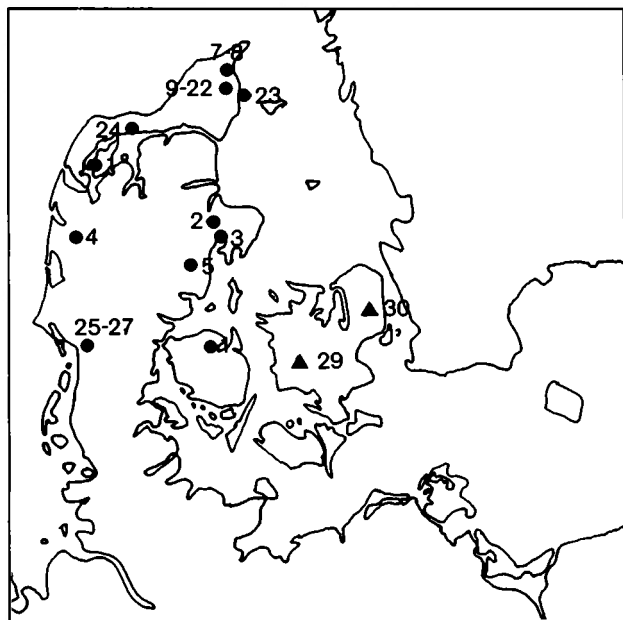

Fig. 4. ● Koniske tenvægte fundet i grave (se note 8).

▲ Bikubeformede sandstenstenvægte fundet i grave (se note 9).

ske tenvægt ellers er enerådende, mens tenvægten fra landsbyen under Trelleborg ligger sammen med tenvægte af den bikubeformede sandstenstype (7).

Hvad kan nu dette skyldes? Ser vi på udbredelsen af den koniske tenvægt, er den ren jysk-fynsk. I 9.-10. århundrede er den koniske tenvægt næsten enerådende i Jylland og på Fyn. Af de 28 gravfundne eksemplarer tilhører de 27 denne type (8) (fig. 4), mens de to tenvægte, der er fundet i grave på Sjælland, er bikubeformede og af sandsten (9) (fig. 4).

Den koniske tenvægt optræder dog også i Trelleborgfundet (10) og i omtrent samme antal som de bikubeformede vægte og tenvægtene af klæbersten (11), men det viser sig, at i hvert fald to af de tre

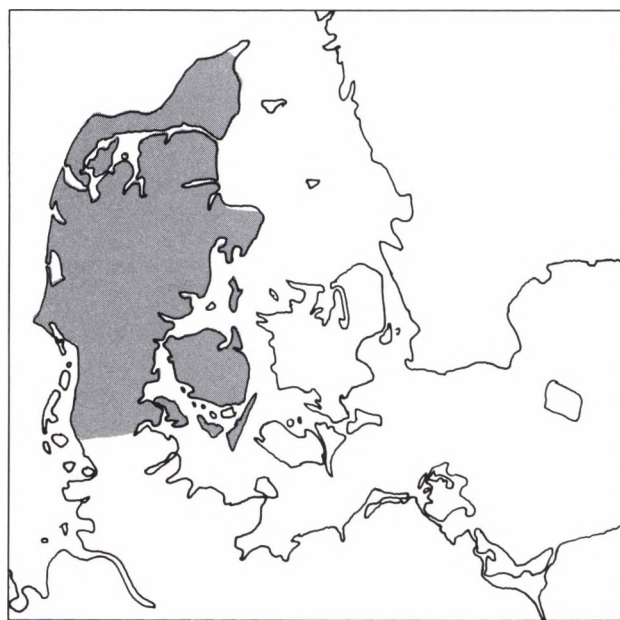

Fig. 5. Den koniske tenvægts udbredelse i 9. og 10. årh. til ca. år 980.

publicerede, bikubeformede tenvægte er tilknyttet den grubehusbebyggelse, der har ligget på stedet før Trelleborg-borgen blev bygget (12). Heroverfor står så, at de koniske tenvægte er fundet i anlægsspor tilhørende borgfasen (13). Længere mod øst når Stjernquist i 1951 frem til, at den koniske tenvægt først bliver almindelig i Skåne i det 11. og 12. århundrede (14). Senere uddyber Olle Anderson dette ved at vise, at den koniske tenvægt omkring år 1000 afløser den bikubeformede sandstenstenvægt i Skåne (15).

På fig. 5-7 ses den spredning, der sker af den koniske tenvægt i slutningen af vikingetid. Fig. 5 viser udbredelsen i 9. og 10. århundrede frem til ca. 980. Fig. 6 viser udbredelsen umiddelbart efter 980, mens fig. 7 viser udbredelsen lige efter år 1000.

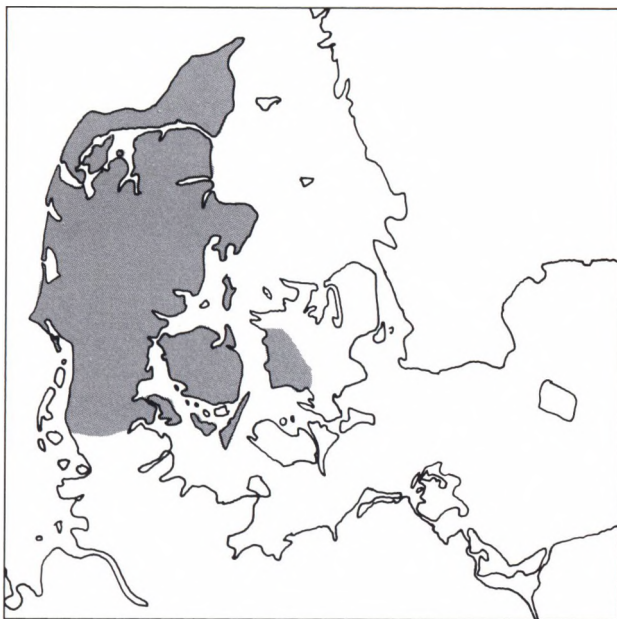

Fig. 6. Den koniske tenvægts udbredelse umiddelbart efter år 980.

Hvad er forklaringen på denne spredning? Er den jysk-fynske koniske tenvægt bedre end den anden? Hvis den var det, ville spredningen jo nok være sket på et tidligere tidspunkt.

Her må vi tilbage til Søby for at se nærmere på det miljø, som tenvægten hører hjemme i. Er der noget her, som vidner om, at Søby er beliggende i et område, der har været udsat for påvirkninger fra både germansk og slavisk hold? I Søby er grubehuse dominerende, måske enerådende overfor langhuse. Dette er træk, der genfindes i de skånske og slaviske landsbyer. Med støtte i den udgravede del må Søby-landsbyen opfattes som en øst-vest vendt, langstrakt bebyggelse, d.v.s. med en orientering, der er lig de skånske og en stor del af de slaviske (16).

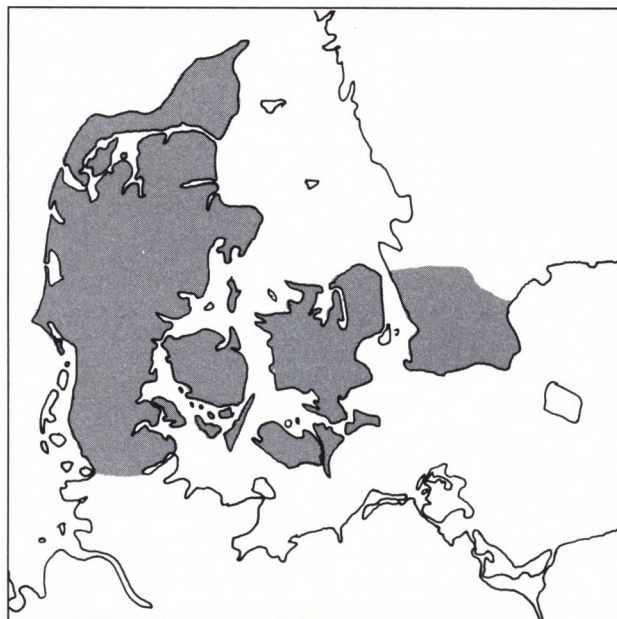

Fig. 7. Den koniske tenvægts udbredelse lige efter år 1000.

Der findes flere typer grubehuse i Søby. Det firkantede er jysk og germansk. Det runde med en tagbærende centralstolpe er mig bekendt kun fundet i Skåne. Det runde med risfletning og to tagbærende stolper er jysk. Det rektangulære med afrundede hjørner og to tagbærende stolper, der ikke er påvist i Søby, er slavisk, men kendes fra Jylland i germansk jernalder og i ældre vikingetid. I Skåne ser det ud, som om denne type holder sig længere. I Ystad menes den at være i brug i tidlig middelalder, men dateringsgrundlaget er dog noget usikkert (17).

Hovedparten af keramikken fra Søby hidrører fra det jyske halvkuglekar. Det slaviske islæt optræder dog i en sen fase af bebyggelsen, ligeledes er Nordsøområdet repræsenteret. Der findes endvidere et min-

Fig. 8: Udgravning af grubehus på Søby-pladsen. Set fra vest med udsigt over Søby Kær. Foto: Søren Nancke-Krogh.

dre indslag af fladbundede kar, der viser forbindelse til øst. Der optræder også stempelornamenterede væbevægte, som er en påvirkning fra det nord-vesteuropæiske lavlandsområde. Søby ligger således i et område, hvor flere kulturpåvirkninger gør sig gældende.

På det vesteuropæiske fastland ses en skarp grænse mellem den germanske og den slaviske kultur. Dette

skel fortsætter op gennem Danmark, men er ikke så tydeligt her, eftersom det er det samme folk, som lever på begge sider af denne grænse. De kulturpåvirkninger, der kommer sydfra, er af forskellig intensitet, og det er i lyset af disse, at Søby-tenvægten skal ses.

Det samme gælder udbredelsesmønstret for den koniske tenvægt og den bikubeformede tenvægt før år 980, selvom det ikke forklarer den spredning af den koniske tenvægt, der finder sted fra ca. år 980 til lige efter år 1000.

Ser vi på, hvad der ellers sker i denne periode, er der flere ting, som kan spille ind. Kristendommens indførelse, der jo kommer til Sydsandinavien fra sydvest og bliver fulgt op af en germansk kulturstrøm, gør nok sit. Ingen af de koniske tenvægte på Sjælland er fundet i grave. En anden ting, som nok ligger langt væk, men som alligevel påvirker forholdene i Danmark, er de arabiske sølvminers tømning, der resulterer i en mere vestorienteret handelspolitik fra den skandinaviske del af Østersølandene. En tredje ting, der spiller en rolle, er rigsdannelsen. Man snakker om ekspansion fra Jelling ud over hele det nuværende Danmark og Skåne. Harald Blåtand bygger kongsgård i Roskilde. I Trelleborg optræder pludselig den koniske tenvægt i borgfasen. Den går endvidere sin sejrsgang i Skåne omkring år 1000, hvor den afløser den bikubeformede tenvægt af sandsten.

Alt i alt må det siges, at der ved vikingetidens slutning er en større kulturel lighed mellem Øst- og Vestdanmark, end der havde været i begyndelsen af vikingetid.

Vores tenvægt er blot en lille brik i det store spil.

Noter

1. Nancke-Krogh 1978, s. 81-96. Birkedahl Christensen 1983. Fortidsmindeforvaltningens journal nr. er F 54 – 360.
2. Tenvægten har nr. 1589.
3. Nørlund 1948, planche LI nr. 13.
4. Grube nr. 3.
5. Bl.a. Nørlund 1948, planche L nr. 9-12-13. Stjernquist 1951 fig. 53 nr. 7-8-9-10.
6. Bl.a. Andersen, Crabb og Madsen 1971, s. 225-228.
7. Dette er noget usikkert, da det er svært at skille de to bebyggelsesfaser på Trelleborg.
8. nr. henviser til fig. 4.
Brøndsted 1936:
nr. 1: Lokalitet 6, Næssund, Karby s., Morsø, Sønder-Herred.
nr. 2: Lokalitet 29, Fløjstrup, Hørning s., Sønderhald Herred.
nr. 3: Lokalitet 32, Hvilehøj, Randers s., Støvring Herred.
nr. 4: Lokalitet 44, Nørre Vosborg, Ulfborg s., Ulfborg herred.
nr. 5: Lokalitet 50, Halling, Halling s., Hads herred.
nr. 6: Lokalitet 72, Otterup, Otterup s., Lunde herred.
Ramskou 1950:
nr. 7-8: Lokalitet 2, Kirkelund, Torslev s., Dronninglund herred, grav 8 og 13.
nr. 9-22: Lokalitet 3, Ris Fattiggård, Torslev s. Dronninglund herred, grav 1, 8, 12, 35, 52, 67, 70, 74, 78, 85, 87, 88, 91, 100.
nr. 23: Lokalitet 4, Hørby, Hørby s., Dronninglund herred.
nr. 24: Lokalitet 7, Højstrup, Tømmerby s., Vester-Hanherred, grav 0.
nr. 25-27: Lokalitet 13, Tjæreborg, Tjæreborg s., Skast herred, grav 1 og 7 samt en løsfunden.
nr. 28: en flad vævævægt af brændt ler, er ligeledes løsfund fra Tjæreborg.
9. nr. henviser til fig. 4.
Brøndsted 1936:
nr. 29: Lokalitet 105, Forlev, Vemmelev s., Slagelse herred, grav 25.
nr. 30: Lokalitet 117, Ballerup, Ballerup s., Smørum herred, grav 2.
10. Nørlund 1948, pl. LI nr. 7-8-9-10-12.
11. hhv. 11, 12 og 11 stk.
12. Nørlund 1948, pl. L nr. 9 (fundet i nordport), nr. 12 (fundet i grube 115 under nordvest-hjørnet af hus 1 N) nr. 13 (fundet i grube 132 (grubehus?)).
13. d.v.s. efter 980.

14. Stjernquist 1951, s. 101.
15. Anderson 1976.
16. Pleinerova 1966, s. 121 ff.
Henzel 1956 (1965), s. 287 ff.
17. Strömberg 1978, s. 86.
* Korttegnig: Sven Kaae.

Litteratur

- Andersen, H. Hellmuth, P.J. Crabb & H.J. Madsen: Århus Sønder-vold, en byarkæologisk undersøgelse. Jysk Arkæologisk Selskabs skrifter bind IX. 1971.
- Anderson, C.: Skånske sländtrissor. C 1 uppsats i arkeologi, särskilt nordeuropeisk. Lund 1976 – upubliceret.
- Brøndsted, J.: Danish Inhumation Graves of the Viking Age. Acta Arch VII. 1936.
- Christensen, P. Birkedahl: Søby – a Viking Age Settlement on Samsø. Journal of Danish Archaeology vol. 2. 1983.
- Henzel, W.: Die Slawen im frühen Mittelalter. Ihre materielle Kultur. Berlin 1965.
- Nancke-Krogh, S.: Søby – en landsby fra vikingetid på Nordsamsø. Antikvariske studier 2. 1978.
- Nørlund, P.: Trelleborg. 1948.
- Pleinerova, I.: Germanische und slawische Komponenten in der altslawische Siedlung Březno bei Louny. Germania 43, 1965. Berlin 1966.
- Ramskou, T.: Viking Age Cremation Graves in Denmark, A Survey. Acta Arch. XXL. 1950.
- Steuer, H.: Die Südsiedlung von Haithabu. Neumünster 1974.
- Stjernquist, B.: Vä under järnålderen. Skrifter utgivna av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund. XLVII. Lund 1951.
- Strömberg, M.: En küstby i Ystad före stadens tillkomst. Ystads Fornminnesförenings Skrift nr. XXIII 1978. Ystad 1978.